

SAJAND

RAHVA OMA KIRIKUT

Ristiusk Eestis

Mart Salumäe

EELK Haapsalu Püha Johannese

koguduse õpetaja

2026

Muinaskristlik ajajärk.

- Ristiusu mõjud jõudsid Eesti aladele rahumeelse misjoni kaudu alguses ilmselt idast. Seda kinnitavad näiteks sõnad: rist, papp, raamat. Need olid enne kasutuses kui ristisõjad algasid. Samuti on leitud mandri-Eestist arheoloogilisi leide, mille dateering jääb ristisõdade eelsesse aega, kuid milles sisaldub kristlikku sümboolikat.
- Saaremaa osas on jälgitavad muinaskristlikud mõjud Briti saartelt ja Ojamaalt. Seda kinnitavad näiteks vanimate kirikute olemasolu, mille ehituse algust ning kasutuselevõttu dateeritakse varasemale ajale kui ristisõdade algus. Kaarma, Karja ja Valjala kirikud asuvad muinaslinnuste vahetus läheduses ning neid kasutati samal ajal, kui linnust.

Kaarma kirik

foto - kristjan.klementi

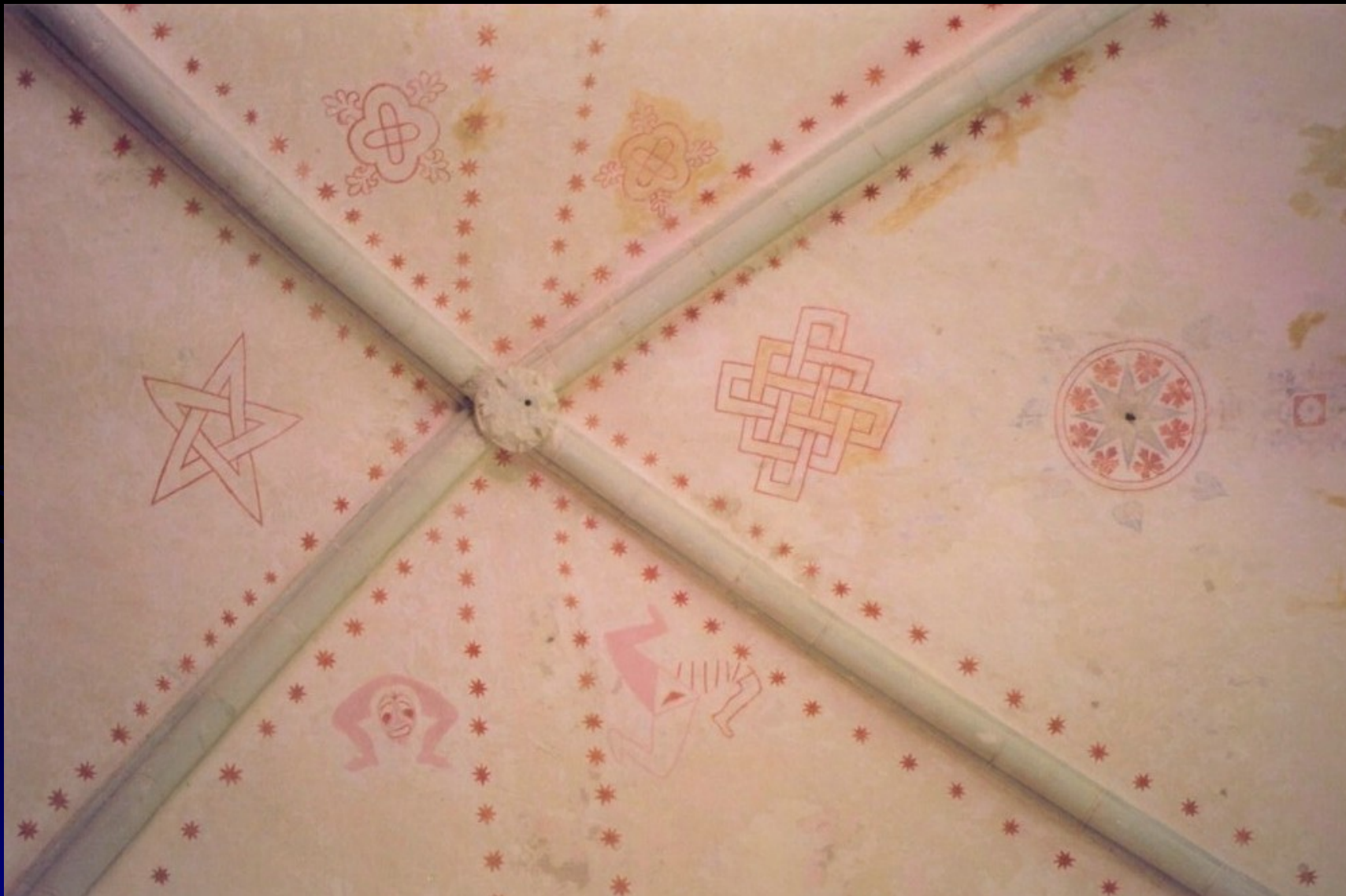
Vanim säilinude estikeelne kirjasõna.

Karja kirik

Kooriruumi võlvi ornamendid

Ristisõdade periood – mõjupiirkondade jagamine ida ja lääne vahel

- 1165 – munk Fulco määratakse eestlaste ja liivlaste piiskopiks
- 1180 – ehitatakse esimene kirik Ükskülla
- 1199 – Riia (Liivimaa) piiskopiks saab
• Albert von Buxhoeveden
- 1206 – Algab ristisõda Liivimaal
- 1215 – Terra Mariana – Maarjamaa
- 1227 – Muhu linnuse langemine

Reformatsioon Liivimaal

- 1522 – Vanale Liivimaale jõuab luterlik reformatsioon
- 1535 – esimene eesti keelne **KATEKISMUS** (Wanrad – Koelli Katekismus)
- 1603 – 1608 Georg Mülleri eesti keelsesed jutlused (vanimad säilinud)
- 1686 – lõunaeestikeelne Uus Testament Adrian Virginiuse tõlkes
- 1739 – esimene eestikeelne Piibel Anton thor Helle tõlkes

Esimene piiblitõlge jäi sajandeiks

Biibli Wamat/

se on keit
se

Jummalasanna,

mis

Pühhad Jummalas Mehed/
kes pühha Waimo läbbi juhhatud/

Wanna Seaduse Wamatusse

Ebrea Kele

ja

Me Seaduse Wamatusse

Kreeka Kele

esite on ülestirjotatud / niid agga hopis/
Jummalas armo läbbi, meie

Westi-Wa Kele

Esimest korda

ülespanitud, ja mitme sündsa salmiga äratõdetud.

Esimest esias on

üles õppetud ja moenitus nende hõrka, kes Jummalas sama omma hinge
teofats püüwad tegida.

WASTA

Trükkis sekkas Jakob Joan Kõler.

1739. aastal.

Vennastekogudus ja rahvuslik ärkamine

- 1729 – Vennastekoguduse asutamine Tallinnasse
- 1736 – Krahv Nikolaus Ludwig von Zinzendorf külatab Tallinna, usuline ärkamine Lõuna-Eestis Urvastes
- Vennastekoguduse liikumise kaudu toimus eestlaste sisuline pöördumine Euroopaliku ristiusu traditsiooni. Hääbus vaimulik rahvalaul, ristiusuga põimunud paganausu elemendid ununesid ja asendusid uute kommetega.
- Vennastekoguduse liikumisest sai alguse meie rahvuslik ärkamine. (Kreutzwald, Jakobson, Jannsen, Hurt, Reiman, Tõnisson)
- Karskusliikumine pani aluse rahvuse eneseväärikusele.
- Vennastekoguduse liikumine lõi eeldused laulupidude traditsiooni tekkeks.

Eesti ja Liivimaa piir

Erinevused Eesti- ja Liivimaa kiriklikus traditsioonis.

- Keeleline erinevus.
- Eestimaa kubermangus tugevam side Skandinaavia kultuuriruumiga. (Rootsi kogudused)
- Liivimaa kubermangus tugevam side Saksa kultuuriruumiga. (Saksa kogudused)
- Erinevad kombed mitmete kiriklike talituste toimetamisel – näiteks matusekombed.
- Liivimaal elasid rahvakombed kiriklikus kombestikus mõnevõrra kauem.

Kiriku õiguslik seisund Eesti- ja Liivimaal enne 1917.a.

- Eestimaa konsistoorium asus Tallinnas ja allus Peterburgi Kindralkonsistooriumile
- Liivimaa konsistoorium asus Riias, mille alluvus Peterburgi Kindralkonsistooriumile oli kaudsem.
- Enne 1890.a. Oli oma konsistoorium nii Tallinnas kui Saaremaal.
- Koguduste staatus oli erinev. Kirikusse kuulusid patronaadikogudused (kokku 78, P-E 47 , L-E 31) ja maakogudused (kokku 36, P-E 9 ja L-E 27).

Teatud erinevused elavad oma elu
tänaeni.

1917 – õhus on ärevust

- Esimene Ilmasõda kestab kolmandat aastat.
- 31.mai – 1.juuni Esimene Eesti Kirikukongress Tartus.
- 17.-18. (18.-22.) juuni Eesti sõjaväelaste kongress Tallinnas.
- 3.- 4. juuli Esimene Eesti Rahvuskongress Tallinnas.
- Sügisel haaravad Petrogradis võimu enamlased, Venemaa satub punavõimu haardesse.

EELK sünnilugu kestis aastaid.

- 31.mai – 1.juuni 1917 Esimene Eesti Kirikukongress. Kirik muutus iseseisvaks.
- 10. – 12. september 1919 Teine Eesti Kirikukongress, mis kehtestas EELK Põhikirja ja nimetas kirikule piiskopi kt.
- 14.oktoobril 1920 EELK I. Kirikupäev, mis valis kirikule oma piiskopi ja kehtestas jumalateenistuse käsiraamatu „Agenda“ (sisuliselt sama, mis kehtis varem tsaariajal kogu Venemaa luterlikes kirikutes).

Esimene EELK piiskop Jakob Kukk

12.09.1919 – 25.07.1933

eluaastad: 28. 08 / 9. 09. 1870 – 25.07. 1933

Vaba rahvakirik

- **Rahvakirik** – seda mõistet kasutas esmakordselt Berliini ülikooli teoloog, filosoof Friedrich Ernst Daniel Schleiermacher (1768 – 1834).
- Kirik ei ole allutatud riigivõimule.
- Kirikupea on piiskop.
- Kirikukogu koosneb kirikuvalitsuse liikmetest, praostkondade praostitest ja praostkondade poolt valitud esindajatest.

Kiriku ja riigi suhe 1918 - 1944

- 1919 – Ajutise Valitsuse määrus Evangeeliumi-Luteri usu koguduste tegevuse korraldamise kohta.
- 1924 – Usuühingute ja nende liitude seadus (põhimõttelt sarnane tänasega)
- 1934 – Kirikute ja usuühingute seadus (valitsus taotles kontrolli kiriku üle)
- 1935 – Valitsus kinnitab EELK Põhimäärused.

- Tema ametiaega jäi kiriku sõjajärgne õitseajaks
- Alustati jumalateenistuse uuendusega
- Hakati uuendama kiriku lauluraamatut
- Organiseerusid mitmed kiriku organisatsioonid – kirikumuusika sekretariaat, lastetöö organisatsioonid, hoolekandeadasutused jne...

Piiskop Hugo Bernhard Rahamägi
ametiaeg 1934 -1939
eluaastad 2.06. 1886 – 1.09.1941
Kirovi vanglas

- Oli kirikupea läbi Teise Maailmasõja
- Põgenes kodumaalt 1944 ja asus pagulaskirikut kokku koguma
- Oli Luterliku Maailmaliidu asutajate hulgas 1947.a.

Piiskop ja peapiiskop Johan Kõpp
ametiaeg 1939 - 1964
eluaastad 9.11.1884 – 21.10. 1970

Üks kirik kolm haru

- 1944.a. suuropõgenemisega lahkus Eestist 72 EELK vaimulikku, nende hulgas piiskop Johan Kõpp, vikaarpiiskop Johannes Oskar Lauri ja konsistooriumi liikmed, kes koos põgenikega moodustasid pagulaskiriku. Kokku umbes 40 000 liiget.
- Kodumaal jäi piiskopi kohuseid täitma assessor Anton Eilart, kes arreteeriti 25.11.1944. Kokku arreteeriti aastail 1944 – 1950 23 EELK vaimulikku, kes koos küüditatutega moodustasid kiriku Siberi vangipõlves oleva osa. Kokku umbes 30 000 inimest.
- Kirik organiseerus vaatamata võimude aktiivsele vastuseisule. Sellest sai tagakiusatud kirik kodumaal. Kokku okupatsiooni algaastatel umbes 400 000 hinge.

Kiriku organiseerumine pärast Teist Maailmasõda.

- 1944.a. sügisel, pärast Anton Eilarti vahistamist, moodustavad Tallinna vaimulikud ajutise Kiriku Komitee, millest saab hiljem kirikuvalitsus. Seda juhib piiskopi asetäitjana Toomkoguduse õpetaja August Pähn, kes vahistatakse 1948.a.
- Piiskop Juhan Kõpp annab 31.07.1947 välja oma esimese ringkirja paguluses, mis sätestab koguduste tegevusalused.
- Vangipõlves olevad vaimulikud ja kiriku liikmed jätkavad usuelu vangipõlve oludele vastavalt.

EFA.0-177094

Anton Eilart
piiskopi kt 1944

eluaastad 3.02.1892 – 16.12.1972

- Oli ainuke EELK konsistooriumi liige, kes jäi kodumaale.
- Kutsus kogudusi üles tegevust taastama ja vaimulikke tagasi pöörduma oma kohustuste juurde.
- Vahistati 25.11.1944.
- Vabanes 1956 ja teenis EELK Rannamõisa kogudust 1956 – 1970.

EELK tegevuse korraldamine sõjajärgsel perioodil kodumaal

- **Paljud kogudused olid jäänud ilma õpetajata.**
- **Konsistoriumi liikmetest oli Eestisse jäänud vaid üks.**
- **Piiskop ja vikaarpiiskop olid lahkunud.**
- **Ametisse seatud piiskopi kohusetäitjad arreteeriti üksteise järel**
- **Tartu ülikooli usuteaduskond oli suletud juba alates 1940.a.**
- **Koguduste juhatuste liikmed olid põgenenud, vangistatud või sõjas hukkunud.**
- **Kirik tuli uuesti kokku koguda, tegevus taastada, kirikuvalitsuse liikmed ametisse seada, asuda otsima uusi vaimulikke koguduste teenimiseks.**
- **Tuli alustada vaimulike, kirikumuusikute ja jutlustajate koolitusega.**
- **Sõjas hävinud kirikuhooneid asuti taastama koguduseliikmete annetuste ja talgutöö abil.**

August Pähn
piiskopi kt 1944-1948
eluaastad 20.01.1904 –
4.06.1963

- Asus täitma piiskopi kohuseid pärast assessor Anton Eilarti arreteerimist.
- Korraldas kirikuvalitsuse taastamise.
- Alustas vaimulikkonna järelkasvu koolitamist.
- Vangistati 12.04.1948.a.
- Vabanedes 1956.a. asus taas vaimulikuna teenima, oli surmani EELK Võnnu koguduse õpetaja.

EELK Usuteaduse Instituut

- EELK Konsistoorium teeb 3.mail 1946 otsuse „asutada UI ja määrata selle asutamist organiseeriv toimkond.“
- Algab pikk ja raske asjaajamine ENSV võimudega, et saada õppeasutuse tegevuseks ametlik luba. Luba päris ei saadudki ja UI tegutses poolillegaalselt algul UKK nime all.
- 2.septembril 1947 kaitses oma doktoritöö Uku Masing ja mag. Ago Viljarilt telliti esimene käsikirjaline õppematerjal „UT sissejuhatus“.

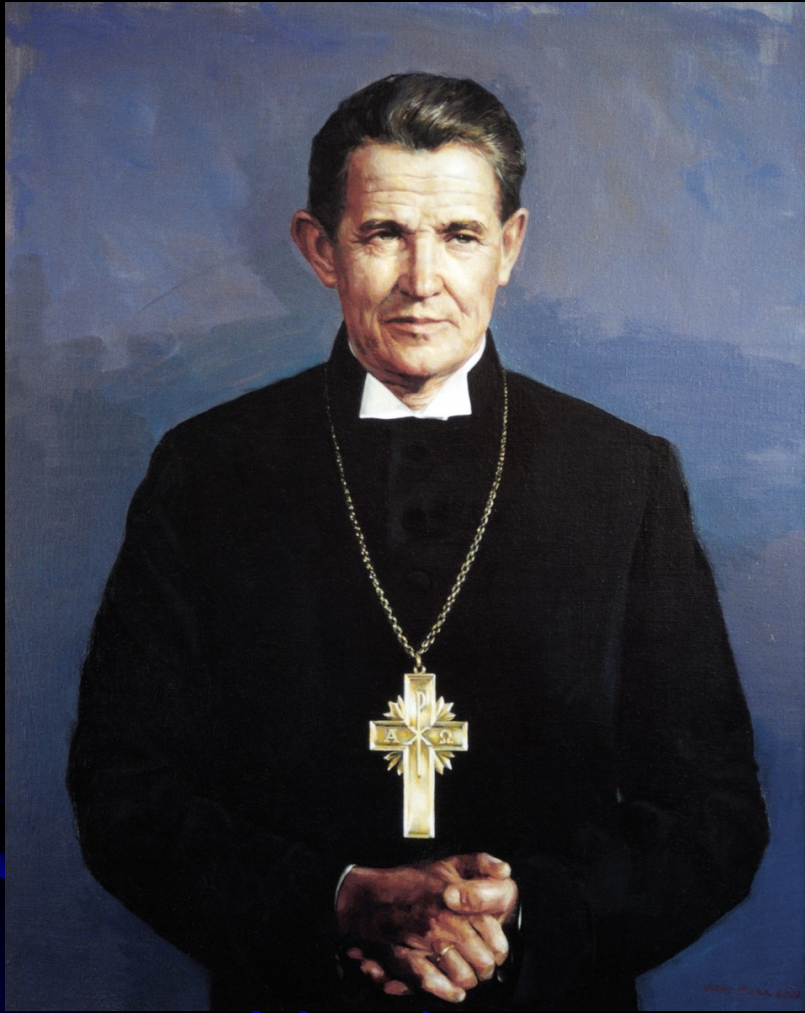

Peapiiskop Jaan Kiivit
1949 -1967
eluaastad 1906 - 1971

- Oli juba alates 1947.a. piiskopi kohusetäitja ning organiseeris koguduste elu taastamist.
- Kutsus õpetaja ametisse usuteaduse üliõpilasi, köstreid ja vennastekoguduse jutlustajaid.
- Oli Usuteaduse Kõrgema Katsekomisjoni – tänase Usuteaduse Instituudi rektor.
- Taastas EELK oikumeenilised ja rahvusvahelised sidemed
- Taastas pärast sõda ja vaimulike arreteerimisi kiriku selge struktuuri ja viis ellu kiriku organiseerumise.
- Hoidis vaimuliku ameti väarikust hoolimata ühiskonna teravast vastandumisest kirikule ja usule.
- Valis endale sõpru ettevaatlikult, kuid siis ka usaldas neid.
- Astus ametist tagasi (emerituuri) KGB tugevneva surve all, et vältida võimalikku vangistamist süüdistatuna koostöös välisriikide luurega.

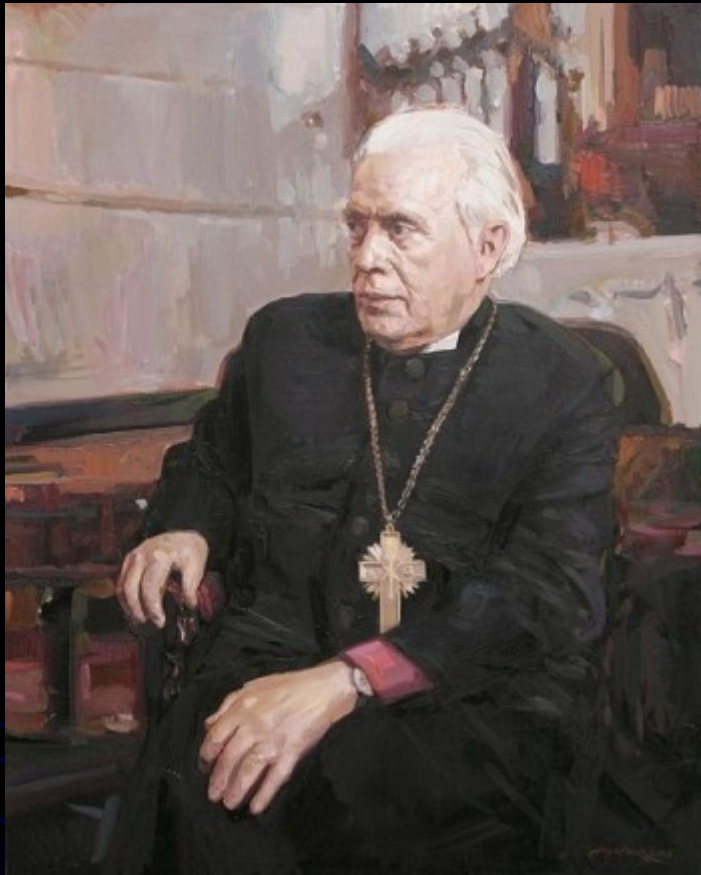
Peapiiskop Alfred Tooming
1967 – 1977
eluaastad 1907 -1977

- Oli sõja ajal mobiliseeritud nõukogude armeesse.
- Näiliselt pehme ja leebe inimesena suutis kiriku juhina olla piisavalt tugev juht, et vastu seista järjest tugevnevale riiklikule vastuseisule.
- Käivitas kirikumuusika koolituse.
- Ordineeris esimesed naispastorid.
- Eriti viimastel ametiaastatel osutas otsest vastuhakku usuasjade volinikule ja ordineeris vaimulikuks noori inimesi, kelle ametisse asumist volinik püüdis takistada.
- Oma teoloogiliselt hoiakult oli konservatiiv, kuid ei takistanud teistel vaimulikel kirikus vajalikke uuendusi teha.
- Tema ametiaja lõpus muudeti kiriku nimi praegu kasutatavaks – Eesti Evangeelne Luterlik Kirik (enne oli kiriku ametlik nimetus Eesti Evangeeliumi Luteriusu Kirik Eesti NSV-s).

Peapiiskop Edgar Hark
1978 – 1986
eluaastad 1908 - 1986

- **Asutas EELK Kirjastusosakonna, mis hakkas tegelema kiriku trükiste toimetamisega ja avaldamisega.**
- **Pidas aktiivset oikumeenilist ja rahvusvahelist sidet teiste kirikutega.**
- **Kasutas oma veterani staatust kiriku ja ametivendade kaitsmiseks.**
- **Nõudis ametialast korda ja vaimulikku distsipliini ning oli selles ise eeskujuks.**
- **Hoidis kiriku koos.**

Peapiiskop Kuno Pajula
1987-1994

eluaastad 1924 -2012

- Valiti peapiiskopiks vahetult laulva revolutsiooni eel.
- Oskas hästi kirikut juhtida ühiskonna muutuste perioodil.
- Taastas kiriku positsiooni Eesti ühiskonnas.
- Oli Eesti Kirikute Nõukogu asutajaliige ja selle oikumeenilise organisatsiooni ellu kutsuja.
- Oli hea organiseerimisvõimega juht, kes kaasas paljusid noori töötajaid.
- Juhtis kiriku seadusandlikke ja struktuurseid ümberkorraldusi.
- Kiriku õigusvastaselt võõrandatud varade tagasi nõudmine.
- Taastas kiriku töövaldkondade keskused.
- Lõi ja juhtis koostöösidemeid partnerkirikutega.

Piiskop Einar Soone
1992 - 2017
sünd. 1947.a.

- Valiti ametisse kiriku majandusasju juhtima
- Tegeles jumalateenistusliku uuendusega
- On olnud aastaid Eesti Kirikute Nõukogu president
- On vastutanud kiriku allasutuste tegevuse eest
- Juhtis EELK Pastoraalseminari

Peapiiskop Jaan Kiivit

1994 - 2005

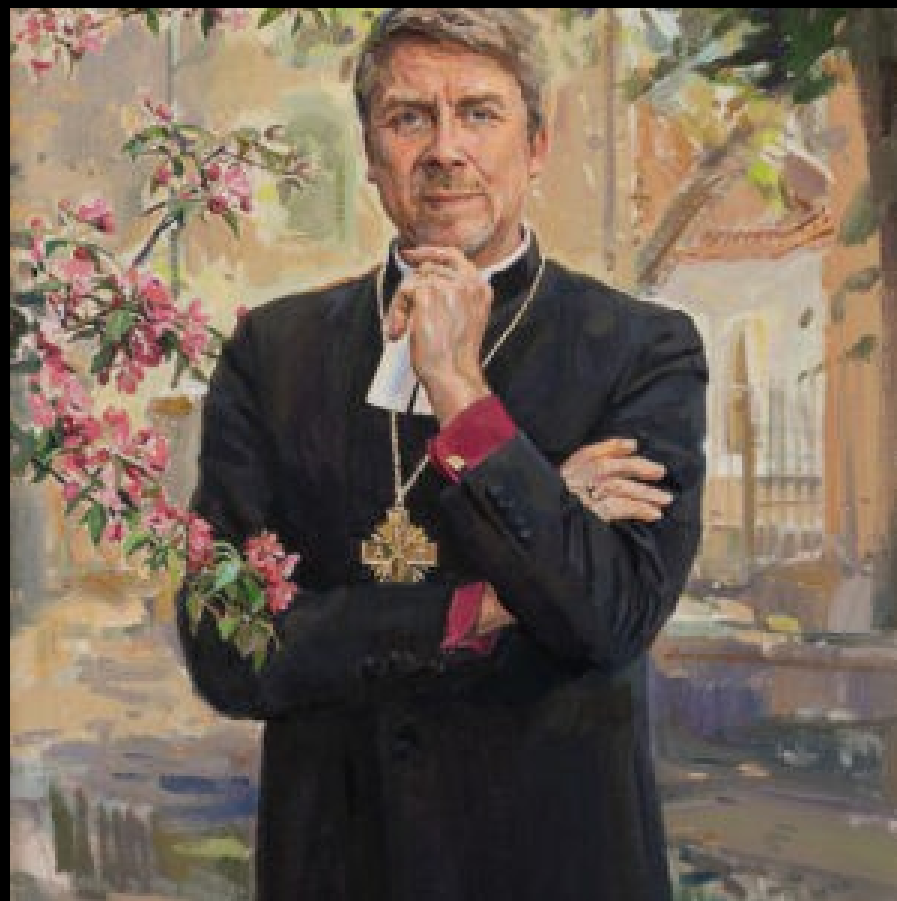
eluaastad 1940 - 2006

- **Esimene taasiseseisvunud Eestis valitud peapiiskop.**
- **Kiriku vaimulike haridustaseme parandamine.**
- **Usuteaduse Instituudi ja Tartu Ülikooli Usuteaduskonna koostöö arendaja.**
- **Kiriku ja riigi koostöö arendaja.**
- **Kiriku juhtimine majanduskriisi aastatel.**
- **Oikumeenilise koostöö arendaja.**

Peapiiskop Andres Põder
sündinud 1949.a.
Õpetajaks ordineeritud 19.09.1976
peapiiskop 2005 - 2014

Peapiiskop Urmas Viilma
Sünd. 1973 d.1993. õ.1998
Valiti ametisse 2014 ja seati
ametisse 2.veebruariil 2015

23.aprillil 2015 ordineeris peapiiskop Urmas Viilma
kaks uut EELK piiskoppi,
piiskop Tiit Salumäe ja piiskop Joel Luhamets

Piiskop Tiit Salumäe
õ.1975; p. 2015 – 2023
sünd. 25.12.1951

- Konsistooriumis töötas 1971 - 2023.
- Juhtis EELK kirjastustegevust, Misjonikeskuse asutaja, rahvusvaheliste suhete arendaja, kiriku meediatöö juht.
- Taastas ajalehe Eesti Kirik.
- Osales lauluraamatu ja käsiraamatu komisjonides ja lugematutes tööruhmades.
- Teenis pool sajandit EELK Haapsalu Püha Johannese kogudust, taastas 2 kirikut.
- Teenis ingerlaste kogudust Peterburgis (tollase Leningradis)

Piiskop Joel Luhamets
õ. 1978 p. 2015 – 2024
sünd. 1952

- Teenis Kuressaares, Põltsamaa ja Tartu Pauluse kogudusi.
- Oli ajalehe Eesti Kirik esimene taastamisjärgne peatoimetaja.
- Taastas Kaarma pastoraadi, Põltsamaa pastoraadi ja Tartu Pauluse kiriku.

Vastutusalaad:

- Põhja-Eesti piiskopkond
- diasporaa

Piiskop Ove Sander
sünd. 1970
õ. 1991 p. 2024

Vastutusalaad:

- Lõuna-Eesti piiskopkond
- teoloogia ja hariduse valdkond
- liturgia ja muusika valdkond
- vaimuliku ameti valdkond

Piiskop Marko Tiitus
sünd. 1971
õ.1999 p. 2024

Vastutusala:

- Saare-Lääne piiskopkond
- meediatöö valdkond
- kultuuriväärtuste ja pärandi valdkond
- kiriku ja koguduste vabatahtlike kaastööliste, sh tunnustamise valdkond

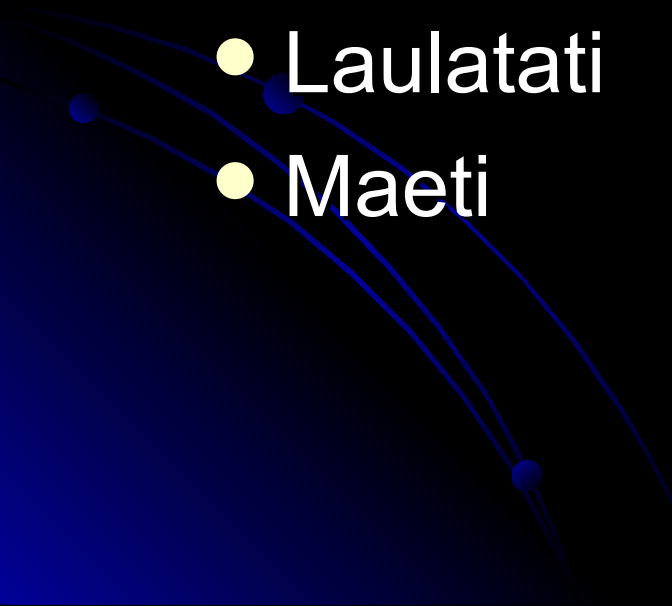

Piiskop Anti Toplaan
sünd. 1968 d.1991
õ.1992 p. 2024

Kas EELK on rahvakirik ka täna?

- EELK on kõige suurem kirik Eestis.
- 2019.a. Liikmeid kokku 153 350, annetajaid liikmeid 26 042.
- Kogudusi 167
- Vaimulikke Eestis 230, N – 50, M – 180
- Jumalateenistusi aastas 16991
- Keskmiselt pühapäeviti kirikulisi kokku 4805
- Aastane külastatavus kokku 764846
- Kirikukontserte 1679

EELK ametitalitused 2019

- Ristiti 1435
 - Lastetöös osales 2784
 - Leeritati 1151
 - Laulatati 277
 - Maeti 2804
-

EELK ühiskonda suunatud tegevus

- Neli EELK-le kuuluvat kristlikku üldhariduskooli.
- Osalemine kaitseväge-, vangla-, haigla- ja politsei kaplaniteenistuses.
- Osalemine pagulaste integratsioonis.
- Osalemine perevägivalla ennetustöös.
- Osalemine hoolekandetegevuses.
- Osalemine kultuuri- ja muusikategevuses.
- Osalemine kultuuri- ja muinsusväärtuste kaitses.

Kui kristlik on Eesti?

- Üldlaulupidu toimub iga viie aasta tagant ja selleks koguneb lauluväljakule 100 000 inimest – me oleme laulurahvas.
- Aastas külastab kirikus jumalateenistusi kokku ligi 800 000 kirikulist ja igal Jõuluõhtul on Eesti kirikutes kokku umbes 250 000 inimest – kas me ikka oleme kõige ilmalikum riik ja rahvas?

EELK 100 1917 - 2017

Osalet 102 muusikakollektiivi, milles kokku 1756 inimest:

- 11 mudilaskoori 275 lauljat
- 8 lastekoori 162 lauljat
- 17 naiskoori 247 lauljat
- 58 segakoori 1052 lauljat
- 7 pasunakoori 131 mängijat
- 1 sümfooniaorkester 42 mängijat
- 108 dirigenti

Kuulajaid kokku umbes 2000 inimest.

Vaimuliku laulupeo avamine 2024 Viljandis

Teised kristlikud kirikud Eestis

- Armeenia Apostlik Kirik (AAK)
- Eesti Apostlik-Õigeusu Kirik (EAÕK)
- Eesti Evangeeliumi Kristlaste ja Baptistide Koguduste Liit (EEKBKL)
- Eesti Evangeelne Vennastekogudus (EEVK)
- Rooma-Katoliku Kiriku Apostellik Administratuur Eestis (RKK)
- Seitsmenda Päeva Adventistide Koguduste Eesti Liit (AKEL)
- Eesti Metodisti Kirik (EMK)
- Eesti Kristlik Nelipühi Kirik (EKNK)
- Eesti Karismaatiline Episkopaalkirik (EKEK)
- Eesti Kristlike Vabakoguduste Liit
- Eesti Täisevangeelne Kirik (ETK)
- Eesti Vanausuliste Koguduste Liit (EVKL)
- Eesti Evangeeliumi Kristlaste Nelipühilaste Koguduste Liit
- Eesti Kristlik Õigeusu Kirik
- Ukraina Kreekakatoliku Kirik (UKKK)